

SVETA KATARINA – PRVA UČENA ŽENA U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOJ KULTURI

Dunja FALIŠEVAC, Zagreb

Život sv. Katarine, zadarska latinička prozna legenda o aleksandrijskoj mučenici i svetici, zapisana/prepisana krajem 15. stoljeća, jedno je od najljepših djela hrvatske srednjovjekovne proze: pisana je visokim stilom, ukrašena brojnim retoričkim figurama, mjestimice oblikovana kao ritmička proza. Glavni je lik hagiografije sv. Katarina, ne samo lijepa nego i obrazovana i učena žena koja svojim znanjem, mudrošću i retoričkim umijećem brani kršćansku istinu. Lik učene žene rijetkost je u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti.

Ključne riječi: sveta Katarina, hagiografija, sedam slobodnih vještina, retorika

I.

*Bi ova (...) svakoga nauka knjižnoga urehom
izvrsitom urešena, a navlastito sedmimi nauci
liberalskimi ili slobodnimi naučena.*

Pojava lika učene žene u jednom hrvatskom srednjovjekovnom tekstu, žene za koju pripovjedač kaže da je bila »svakoga nauka knjižnoga urehom izvrsitom urešena, a navlastito sedmimi nauci liberalskimi ili slobodnimi naučena«, koja diskutira i polemizira s pedeseticom mudraca te ih logičkom argumentacijom uvjerava u istinitost svojih kršćanskih stavova i odvrća od poganstva, pojava takve učene i obrazovane žene u hrvatskoj, pretežito patrijarhalnoj, muškoj, kadikad i mizoginoj književnoj kulturi, iznimno je

rijetka.¹ Stoga svetačka legenda *Život svete Katarine*,² zapisana/prepisana u 15. stoljeću latinicom na zadarskom području, legenda u kojoj je protagonistica ne samo mučenica za kršćansku vjeru nego i učena žena – sveta Katarina Aleksandrijska – zauzima istaknuto i posebno mjesto u hrvatskoj medievalnoj kulturi.

Izdajući tekst legende u I. knjizi *Starina*, kao prvo djelo u seriji naslovljenoj »Ogledi stare hrvatske proze«, a pod naslovom *Život sv. Katarine*, V. Jagić u uvodnoj bilješci kaže da je rukopis »krasno pisan na pergameni u jednom kvaternionu tako, da se prvi i posljednji list smatraju kao korice a 6 je nutarnjih sa svim ispisano; na svakoj strani imaju po 23 redka, a pismo je gotsko.« Dalje Jagić kaže da je legenda bila namijenjena pobožnoj službi koludrica u samostanu benediktinki sv. Marije u Zadru, da je pisana »u čistom narodnom jeziku hrvatskom«, što je bilo uobičajeno za tekstove namijenjene ženskim samostanima. On smatra da je tekst pisan vjerojatno u 15. stoljeću, »ali nema sumnje, pače jezik i neki ispravci u njemu svjedoče očito, da je to samo priepis iz nekogega starijega eksemplara, koji je po svojoj prilici od mnoge porabe već poderan bio, pak je to pobožne sestre i prinukalo, da ga dadu prepisati. Smijemo dakle vjerovati, da uz neke valjda neznatne izmjene imamo ovdje pred sobom primjer hrvatske proze koja siže duboko u starinu.« (JAGIĆ 1869: 217). Rukopis teksta, koji je na nekoliko mjesta oštećen, pisan je izrazito lijepom gotičkom latinicom,³ vrlo je čitak, a na početku se nalaze lijepi inicijali. Koliko je star naš izvorni prijevod, u kojem stoljeću je nastao, teško je precizno odrediti. Iako ga Jagić smješta u veliku starinu, čini se da je tekst ipak mlađi nego što on pretpostavlja.⁴ Isto

¹ Jedina je iznimka bila Majka Božja oko čijeg lika su se isprepletali emocionalno afirmativni tonovi u čudesima i dijaloškim plačevima, te još neke svetice-mučenice. O Marijnim čudesima u hrvatskoj književnosti najpotpunije i najkompleksnije pisala je Ivanka Petrović. Usp. PETROVIĆ 1977: 5-225.

² Tekst je objavio JAGIĆ 1869: 216-224, te ponovo u odlomcima ŠTEFANIĆ i sur. 1969: 274-277. Rukopis legende nalazi se u Arhivu HAZU (sign. *I c 6*; stara signatura *317*). Na tvrdim koricama nalazi se naslov *Legenda Sv. Katarine divice*. Slijedi bilješka s potpisom Ivana Kukuljevića: »Pisana za bivši manastir Sv. Katarine u Zadru a čuvana poslie u pismohrani zadarskih duvanah Sv. Marie, od kojih sam ju ja na poklon dobio dne 20. listopada 1855. Ivan Kukuljević«.

³ Tim pismom pisan je i najstariji hrvatski latinički tekst – »Red i zakon« zadarskih dominikanki iz 1345. Usp. MALIĆ 2004: VII.

⁴ Moje pretpostavke o tome da je tekst mlađi nego što pretpostavlja Jagić potvrdio mi je u usmenom razgovoru A. Kapetanović: i on smatra da bi hrvatska legenda vjerojatno mogla

je tako teško zaključiti je li preveden na zadarskom području ili je tamo prispio s drugih strana, a u Zadru je samo prepisan odnosno bio u uporabi.

Legendom o sv. Katarini u hrvatskim srednjovjekovnim i ranonovovjekovnim tekstovima vrlo detaljno se pozabavio i J. Hamm u vrsnom seminarskom radu pod naslovom *Legenda o sv. Katarini iz Aleksandrije u našim starim spomenicima*.⁵ Hamm se u radu bavi brojnim pitanjima srednjovjekovne književne kulture (pitanje prijevoda/prerade, pojave nekih motiva i njihova različita obrada u pojedinom tekstu, problem različitih varijanata imena pojedinog lika, problem originalnosti – neoriginalnosti itd.), a ponajprije uspoređuje razne verzije legende u našim srednjovjekovnim tekstovima s njihovim možebitnim predlošcima. Za zadarsku legendu pak kaže sljedeće:

»Ni ovdje nemamo čist prijevod kojeg meni poznatog latinskog teksta, već neku upravo čudnu mješavinu Arechisa, „Zlatne legende“ i – Pseudoatanazija (...). To sudim po tome, što su u našem spomeniku u jednu cjelinu povezana baš za spomenute izvore karakteristična mjesta, kojih u drugim spomenicima nema. Najviše je svakako zastupan tekst Arechisov, koji je podao skelet cijeloj našoj legendi, a to je razumljivo tim više, što je, kako je poznato, i sama „Zlatna legenda“ sazdana među inima i na Arechisovom tekstu. Čudno je svakako, da na nekim mjestima vidimo posve jasno prijevod Pseudoatanazija, no kako je njegov tekst glavni i možda jedini originalni izvor naše legende o sv. Katarini uopće i kako se na njemu

biti mlađa. Zahvaljujem mu na pomoći u svojim dilemama oko vremena nastanka teksta/prijepisa.

⁵ Rad je napisan u ljetnom semestru 1926/27. godine kada je J. Hamm bio student filozofije VI. semestra. Rad obaseže 57 stranica velikog formata (34 × 22) rukom pisanog teksta. U radu je Hamm ne samo naveo brojne srednjovjekovne glagoljske (i jedan ćirilički) hrvatske tekstove u kojima se legenda o sv. Katarini pojavljuje (Lipljanski zbornik »Čitaćih mineja« iz XIV. stoljeća, »Blagdanar popa Filipa iz Novoga« iz 1506. godine, Pašmanska legenda u glagoljskom brevijaru iz XIV. stoljeća, Legenda u brevijaru HAZU iz 1485. godine, Legenda u benediktinskom brevijaru Nacionalne i sveučilišne knjižnice iz XV. st., Riječka legenda, objavljena u Jagićevu *Archivu IX*), nego je nekoliko tekstova, odnosno odlomaka lijepim rukopisom prepisao i usporedio s nekim grčkim i latinskim predlošcima. Uspoređujući naše verzije legende s raznim grčkim i latinskim verzijama legende Hamm donosi neke hipoteze o provenijenciji pojedinog teksta. Od mlađih tekstova u kojima se pojavljuje legenda o sv. Katarini, Hamm se pozabavio Marulićevim *Poukama*, Divkovićevim prikazanjskim opširnim tekstom te Gasparottijevom proznom obradom hagiografije. Ovom prilikom zahvaljujem kolegi S. Damjanoviću koji me na Hammov vrstan rad upozorio i susretljivo mi ga ustupio na uvid.

baziraju i svi latinski prijevodi, od kojih mnogi prema originalu pokazuju tek vrlo malo i to neznatnih digresija, to držim, da i ti elementi jamačno potječu iz kojeg latinskog rukopisa koji mi nije poznat, pa tek stoga navodim među izvorima zadarske legende i grčki tekst Pseudoatanazija. Prema tome bi se dakle i ovaj naš spomenik o sv. Katarini zapravo bazirao na trima legendama, te je isto tako mogao nastati doslovnim prevođenjem jedne takve latinske kompilacije (– možda montekasinske –?) ili je opet mogao biti i po našem piscu kasnije i na našem tlu kompilirana.«⁶

Kako se razabire, J. Hamm se od svih hrvatskih medievista najdetaljnije pozabavio izvorima zadarske legende, a kao dokaz da se ona temelji na tri navedena izvora u daljem tekstu uspoređuje pojedine segmente iz zadarskog teksta te iz Arechisa, *Zlatne legende* i Pseudo-Atanazija.

V. Štefanić kao izvor zadarskoj legendi navodi samo Pseudo-Atanazijevu pasiju⁷ koja je ušla u latinske pa i u glagoljske brevijare, a dalje tvrdi da zadarski tekst nije izveden iz naših glagoljskih brevijara,⁸ da je pisan čakavskim dijalektom nešto sjevernije Dalmacije, bez primjese crkvenoslavenškoga, te da su ga zadarske redovnice recitirale u koru na dan sv. Katarine kao lekcije pa da se stoga između lekcija nalaze responsoriji i versikuli (ŠTEFANIĆ i sur. 1969: 274). Naime, »esencijalni dijelovi mise i oficija, misala i brevijara, bile su lekcije, čitanja iz Svetog pisma, iz patrističke i hagiografske literature. Na 'rođendan' mučenika i blagdan svetaca čitale su se u oficiju njihove pasije ili životopisi, legende o našašću i translaciji relikvija, mirakuli.« (PETROVIĆ 2000: 338).

Legenda o sv. Katarini Aleksandrijskoj jedna je od najpoznatijih i najpijoresknijih kršćanskih legendi. Ona pripovijeda da je Katarina, čiji se život smješta u treće/četvrto stoljeće, u doba vladavine Maksimina II (u našem tekstu to je »Maksentij, rimski cesar«), bila visoka roda, jedinica uglednog princa iz Aleksandrije (»hći Koste kralja« kaže se u hrvatskoj legendi), te da je bila poganka, a unatoč majčinim nagovaranjima nikako se nije htjela

⁶ HAMM 1926/27: 16-17.

⁷ O vremenu nastanka pasije, rukopisnim tradicijama, varijantama najstarijih tekstova hagiografije usp. WALSH 2007: 153-171.

⁸ I E. Hercigonja za latiničku hagiografsku legendu o sv. Katarini kaže: » (...) ovaj sjevernodalmatinsko-čakavski tekst, oslobođen posve crkvenoslavenškog utjecaja, predstavlja zaseban prijevod koji nema izravne veze s onim u glagoljaškim brevijarskim kodeksima.« HERCIGONJA 1975: 286-287.

udati. Nakon sna-vizije Djevice Marije i djeteta Isusa, koji je nije htio uzeti za svoju službenicu jer da ona nije dosta lijepa, pokrстила se. Nakon krštenja Krist joj se opet ukaže i uzme je za svoju nebesku zaručnicu. Katarina je bila ne samo vrlo lijepa nego i vrlo obrazovana. Muškom hrabrošču i smionošču suprotstavila se caru Maksentiju, koji je progonio kršćane i štovao idole, nastojeći ga uvjeriti u okrutnost njegovih progona i istinitost kršćanstva. On joj je poslao pedeset filozofa-mudraca kako bi joj se usprotivili, no ona je ne samo osporila njihove argumente, nego ih uvjerila u svoje religiozne stavove te su oni bili spaljeni jer su prihvatili kršćanstvo; isto tako, preobratila je i samu kraljicu. Budući da se odbila udati za Maksentija, ovaj ju je izvrgao raznim mukama, a u ćeliji u kojoj je bila zatočena i mučena glađu imala je viziju Krista. Njezina postojanost u kršćanskim stavovima preobratila je brojne careve podanike koji su također bili pogubljeni. Nakon zatočenja u tamnicu, Maksimin naredi da je svežu između četiri kotača optočena oštricama i da je tako muče, no snažan plamen s neba uništi kotače. Na kraju ju je Maksentije dao pogubiti odsijecanjem glave, a iz rana joj nije tekla krv nego mlijeko. Umrla je s 18 godina kao mučenica i pokopana je u Aleksandriji. No, priča se da je anđeo uznesao njezino tijelo na vrh gore Sinaj. U 9. stoljeću monasi koji su tu živjeli našli su njezine zemne ostatke i pokopali ih u manastiru koji nosi njezino ime. Kult sv. Katarine vrlo se rano proširio na istoku (od 7. stoljeća) i na zapadu, a u 14. i 15. stoljeću bila je jedna od najpopularnijih svetica zapadne Europe, štovana kao učena žena, djevica, mučenica i čudotvorka. Njezino se štovanje proširilo Europom u doba prvih križarskih pohoda. Najstariji opis njezina mučeništva u latinskom je *Pionalu* iz 840. godine. Inače, ne postoje podaci da je sv. Katarina, kako je oblikovana u brojnim istočnjačkim, grčko-bizantskim tekstovima, koji su se vrlo rano, već oko 1100. god. proširili na zapad (prvo u Italiju, zatim u Normandiju i Englesku), osim u mašti grčkih pisaca koji su prvi stvorili priču o njoj, postojala i u zbilji. Neki medievisti smatraju da je lik Katarine – samo s kršćanskim predznakom – oblikovan prema učenoj Hypatiji iz Aleksandrije (umrla 415. g.), grčkoj filozofkinji i matematičarki koju su ubili fanatični kršćani. Njezina je oznaka kotač s oštricama, obično nosi krunu na glavi kao znak kraljevskoga podrijetla, palminu granu kao simbol pobjede i mač kao oruđe mučeništva, a kadikad i knjigu u ruci.⁹

⁹ Usp. BADURINA 1979: 324-325 i WALSH 2007: 7-11.

Slika 1: Ikona s likom sv. Katarine Aleksandrijske (rano 13. stoljeće). U sredini se nalazi sv. Katarina, a njezin lik uokružuje dvanaest slika s epizodama iz njezina života, počinjući od scene gore lijevo, a završava s pogubljenjem mlade djevojke. (Slika je iz knjige: *Das Kloster Sankt Katharina im Sinai und seine biblische Geschichte* 2006. Texte von C. Rossi, Fotografien von A. de Luca. Wiesbaden: White Star Verlag, 159.)

Figure 1: Icon containing an image of St. Catherine the Alexandrian (early 13th century). In the centre is placed St. Catherine, and her image is surrounded by twelve pictures portraying episodes from her life, starting from the scene in the upper left part of the icon, and ending with the execution of the young woman. (Painting is taken from the book *Das Kloster Sankt Katharina im Sinai und seine biblische Geschichte* 2006. Texte von C. Rossi, Fotografien von A. de Luca. Wiesbaden: White Star Verlag, 159.)

II.

Tekst hrvatske latiničke legende o sv. Katarini ne obuhvaća cijelu priču o životu i mučeništvu svete: u zadarskoj je hagiografiji izostavljena pretpriča o Katarininu životu prije obraćenja na kršćanstvo, izostavljena je i vizija Majke Božje i Krista, kao i majčino nagovaranje da se uda, a nije opisano ni njezino uznesenje na Sinaj.

Priča u zadarskoj legendi pregledno je i jasno komponirana: počinje *in medias res*, s portretima protagonista (Maksentije i Katarina) kako bi se istakli njihovi suprotstavljeni religiozni stavovi. Tako je Maksentije, okrutan poganin i progonitelj kršćana, opisan odmah u prvoj rečenici, koja istodobno naznačuje i budući zaplet:

»Cesarujući Masentij, rimski cesar, sin Maximiliana Augusta, koji s Deoklecianom cesarom mnoge krstjane poklal i pogubil biše, vere krstjanske cića u gradu Alexandrinskomu, strašne i žestoke zapovidi učini i položi po svih državah i rusazi cesarastva svoga, zapovidajući svim, ki u gospostvu njegovu pribivaju, da tako bogati, kako ubozi, imaju doйти u tempal Boga njihova, i toti prikazati Bogu onomu izvrsita posvetilišća.« (JAGIĆ 1869: 218).

I lik Katarine portretiran je kratko, u suprotnosti s Maksentijem:

»U rečenom gradu Alexandrinskomu biše nika divojčica, imenom Katarina, Koste kralja hći, ka imiše osamnadeste let od porožen'ja svojega. Divica izvrsitom i jedinom lipostju narešena, da mnogo veće ukripljena kripostju vere svete. Bi ova pomnjom zgoru rečenoga otca njeje svakoga nauka knjižnoga urehom izvrsitom urešena, a navlastito sedmimi nauci liberalskimi ili slobodnimi naučena.« (JAGIĆ 1869: 218).

Nakon predstavljanja glavnih likova, pri čemu se jasno razabiru pripovjedačevi stavovi i njegova aksiologija, priča se linearno kreće od zapleta do kraja, do Katarinine mučeničke smrti. Protagonisti, Katarina i Maksentije, ocrtani su po karakterističnoj medievalnoj crno-bijeloj shemi profiliranja likova, a naracija i izvješćivanje izmjenjuje se s dijaloškim dijelovima, posebice između Katarine i Maksentija. Katarina često uzima riječ i objašnjava svoje stavove i shvaćanja ne samo Maksentiju nego i pedesetorici mudraca i kraljici tako da je ona jedna od rijetkih žena koja je u nekom hrvatskom srednjovjekovnom tekstu zadobila pravo glasa, pravo na vlastito mišljenje

i poučavanje. Postupci i djelovanje likova jasno su i racionalno objašnjeni, a posebice su Katarinine replike argumentirane, jasno i pregledno izložene, oblikovane na retorici kao umijeću uvjeravanja. Na nekoliko mjesta ističe se Katarinina učenost, visoko obrazovanje, poznavanje *septem artes liberales*.

Zadarska legenda, jedan od najljepših tekstova hrvatske srednjovjekovne književnosti, podijeljena je u 8 lekcija, a zadarske redovnice recitirale su je u koru na dan sv. Katarine kao lekcije; na kraju lekcija nalaze se dvostruko rimovani dvanaesterački responsoriji i versikuli, po dva, tri ili četiri stiha u svakom responsoriju ili versikulu.¹⁰

Zadarska legenda o mučenici za kršćansku vjeru pisana je vrlo lijepim jezikom, razvedenim i sintaktički kompleksnim rečenicama, obilato je ukrašena brojnim retoričkim figurama, od kojih se ističu kontaktni sinonimi i ponavljanja, a prozni iskaz obilježava – posebice Katarinine monologe – naglašena ritmiziranost i visoki stil. Takva lijepa ritmička proza ostvorena je sintaktičkim paralelizmima, nabranjem, nizanjem jednakomjernih sintaktičkih jedinica i brojnim homeoteleutima:

»Priloži jošće blažena sveta Katarina Maxentiu ove riči, govoreći: Ti o cesare čudom razgledaš ov tempal, toli plemenitim sazidan'jem sazidam (!) mestriom človičaskom, čudeći se od velike urehe i naredbe njegove, ka sva hote biti kako no prah prid lice vitra. Ali ti ja dim, počud' se od nebes, od zemlje i od svakih, ka u njih jesu. Čudi se od narešen'ja nebeskoga, od sunca, od miseca, od zvizd, čud' se od poslužen'ja njihova, i kako od početka svita do konca, dan i noć teku ka zapadu, i vraćaju se ka istoku, nikadare ne utruđe se, i ne skončajut se. I kada ova prosudil i procinil budeš, upitaj i nauči se, tko jest sazidatelj i stvoritelj, i kako poznal budeš u jistinu njega gospodina, i da ne moreš najti drugoga njemu takmena, njega štuj, njemu se klanjaj, njega slavi i zapovij sam sebi i svim podložnikom tvojim re on jima oblast ve dušu. On jest Bog Bogov, vladatelj vladajućih, ki videći, da d'javljim potaknutjem svit pogibal jest, ako bi on ne poslал sina svoga, gospodina našega Isukrsta, ki bi začet od duha sveta, rojen od Marije divice, Bog i človik (stvoren), mukom križa i krvju svojom precinom vas svit

¹⁰ Pretpostavke o proširenosti dvostruko rimovanog dvanaesterca krajem 15. i u 16. stoljeću duž cijele dalmatinske obale ne samo u autorskoj nego i u pučkoj poeziji iznosi Jagić u studiji »Dvanaesterac u starijim pjesmama slavenskih (srpsko-hrvatskih) pjesnika u Dalmaciji«. JAGIĆ 1948: 318-337.

prosvitlil jest, i svih verujućih u njega na nebeska kraljestva dovel jest. Da ako ti pravo ova virovati, i onomu klanjati se budeš, on hoće napraviti sve zgrišen'je i krivice tvoje i privesti tebe na nebeska vičnja vesel'ja.«¹¹

U legendi se, kako je već rečeno, posebno naglašava da je Katarina poznavala sedam slobodnih vještina.¹² No, te vještine nije poznavala samo sv. Katarina, nego ih je očigledno poznavao i naš prevoditelj, vješt u retoričkom ukrašavanju teksta i dijalektičkom izlaganju priče. Na *septem artes liberales* temeljilo se cjelokupno srednjovjekovno obrazovanje. Taj sustav, podrijetlom iz antike, bio je instrumentarij medievalne edukacije, a obuhvaćao je ove discipline: gramatiku, retoriku, dijalektiku, aritmetiku, geometriju, muziku i astronomiju. Iz teksta se razabire da su i pisac kao i prevoditelj hrvatske legende o sv. Katarini oblikovali svoj tekst na prve tri vještine: na gramatici kojoj je zadatak da zbori, na dijalektici koja poučava istinite stvari i retorici koja upravlja riječima.¹³ Posebice se u tekstu očituje dobro poznavanje retorike, koja se rabi u teološke svrhe:

»Tijekom cijeloga srednjega vijeka retorika će zadržati važnu ulogu u obrazovnome sustavu, ulogu koja se počela nametati kada ju je prihvatila rimska kultura i koja će potrajati sve do početka renesanse. (...) U okviru slobodnih umijeća odnosi retorike i filozofije postaju sve labaviji, dok se odnosi retorike i teologije sve više učvršćuju. Među različitim poimanjima slobodnih umijeća valja izdvojiti poimanje Marcijana Kapele (...) te kasnije koncepcije Kasiodora, Izidora Seviljskog, Alkuina ili Notkera koje, gledajući u cjelini, potvrđuju interpretacijsku hijerarhiju koja sve pokorava svjetlu Biblije. U ranome srednjem vijeku uvedeni su neki novi modaliteti tumače-

¹¹ Cit. prema JAGIĆ 1869: 219-220.

¹² U Arechisovoj verziji za Katarinu se kaže: » (...) et tam divine quam etiam humane philosophie disciplinis erudita nomine Catarina.« U *Legenda aurea* jasno se ističe Katarinino poznavanje sedam slobodnih vještina: »Catharina, Costi regis filia, omnibus liberalum artium studiis erudita fuit«. Usp. HAMM 1926/27: 45. I inače se u *Zlatnoj legendi* donosi najviše motiva Katarinine učenosti. Tako za onaj segment zadarske legende koji kaže da je Katarina »razlicimi knjižnoga nauka pokazovan'ji i argumenti, mnoga s cesarom prigovaran'ja imila jest« u *Zlatnoj legendi* nalazimo mnogo detaljniji i za srednjovjekovnu poetiku i retoriku relevantniji opis odnosno komentar pripovjedača: » (...) per varias conclusiones syllogismorum allegorice et metaforice, diserte et mystice cum caesare disputa- vit.« Usp. HAMM 1926/27: 17.

¹³ Usp. CURTIUS 1971: 43.

nja (*lectio, disputatio*), u kojima se može uočiti kršćanska preobrazba rimskih deklamacija i koji dobivaju veliku važnost u obrazovnome sustavu.«¹⁴

Motiv Katarinina obrazovanja i učenosti, motiv o sedam slobodnih vještina, funkcionalno iskorišten u legendi, motiv koji se ne pojavljuje ni u jednom drugom hrvatskom srednjovjekovnom tekstu, *Životu sv. Katarine* u kontekstu hrvatske srednjovjekovne književnosti daje posebno mjesto i značenje. Naime, motiv sedam slobodnih vještina ne služi u legendi samo za opis Katarinina lika, za isticanje njezine učenosti, nije samo ukras u propopografiji glavnog lika. Sveta Katarina portretirana je ne samo kao kršćanska mučenica nego i kao srednjovjekovna intelektualka, kao obrazovana i učena osoba kojoj je »zanat misliti i prenositi svoje mišljenje na druge. Povezivanje osobnog razmišljanja i njegovog širenja podučavanjem svojstvo je intelektualca.«¹⁵ Koristeći se retorikom i dijalektikom kao umijećima i sredstvima uvjeravanja, Katarina uspijeva preobratiti brojne mudrace i samu kraljicu, a čitatelje uvjeriti u ispravnost svojih stavova. I ona je svjesna svojih pripovjedačkih i retoričkih strategija. Sama kaže da se pri uvjeravanju obrazovanih služi visokim stilom, a govoreći puku nižim stilom:

»Ona tada stavši prid vrata templa, različimi knjižnoga nauka pokazovan'ji ili argumenti, mnoga [s] cesarom prigovaran'ja imila jest. Napokom povrativši se k općenomu priprošćomu slovu ovako reče: Tebi navlastito i osobojno kako človiuku naučenu i mudru, i [u] visokomu cesarastva stan'ju položenomu, tanko i knjižno govorila jesam. A sada priprošće svim ovim slišajućim i razumijućim govoriti hoću.« (JAGIĆ 1869: 219).

Sve navedeno – i činjenica da je Katarina žena, i to učena žena, i da svoje obrazovanje koristi za dokazivanje istinitosti kršćanskih uvjerenja, kao i da je njezina učenost motivacija za oblikovanje visoke stilske razine njezina iskaza, i činjenica da je njezin lik predstavljen kao lik žene koja svojim obrazovanjem uspijeva nadići muške likove, filozofe i mudrace – sve to legendi daje posebno značenje u kontekstu hrvatske srednjovjekovne književnosti.

Kakvo značenje ima motiv sedam slobodnih vještina i svi oni retorički, poetički i kulturološki elementi koje taj motiv u legendi konstituira? Po svemu sudeći tekst legende o sv. Katarini nastao je/preveden je u vrlo obra-

¹⁴ Usp. MEYER; CARRILHO; TIMMERMANS 2008: 63.

¹⁵ LE GOFF 1982: 5.

zovanoj sredini, sredini koja je mogla razumjeti i akceptirati značenjske do-sege motiva o sedam slobodnih vještina, sredini koja je bila intelektualno osjetljiva na retoričke do-sege teksta, u sredini koja je profilirala intelektualne vrijednosti u onom smislu u kojem Le Goff govori o intelektualcima u srednjem vijeku kao o kršćanskim filozofima čiji je ideal bio kršćanski humanizam, a čija je dominantna uloga u životu bila da pišu i podučavaju.¹⁶ Doduše, na jednom se mjestu u legendi pisac/prevoditelj – u riječima koje izgovara sama Katarina – ograđuje od učenosti i obrazovanja kao nekorisnih i taštih u slijeđenju Krista i njegove istine:

»(...) jere ja jesam Katarina hći Koste kralja, koja prem da u raskoši rojena i zgojena jesam, i prem da naucimi slobodnimi naučena jesam, ništar manje budući ja poznala, da sva ova tašća i neprudna jesu, i za stignuti rado-sti nebeske neuredna i mlohava jesu, sama jer da nose sobom tašču i pogibšu slavu svita, toga cića pogrdih i prezrih sva ova, i pridružih se ka gospodinu našem Isukrstu, ki po proroku govori: zgubiti će mudrost mudri, razabra-juć-jih odvrći hoću.« (JAGIĆ 1869: 220).

No, unatoč prividnom odbacivanju učenosti i mudrosti, sv. Katarina i dalje se koristi svojim znanjem i govorničkim vještinama kako bi cesara i pedeset učenih mudraca uvjerila u Isukrstovu istinu. Sve to navodi na misao da je pisac/prevoditelj *Života sv. Katarine* bio upoznat sa srednjovjekovnom, patrističkom teorijom o vještinama, *artes*, prema kojoj se i u Bibliji i u biblijskih pisaca upotrebljavaju govorne figure poznate i u poganskoj antici, ali i u kršćanskih učitelja koji su tvrdili da te figure potječu od Boga i da su usađene u božanskoj mudrosti (primjerice, takvo kršćansko tumačenje vještina nalazi se u sv. Jeronima, sv. Augustina i Kasiodora).¹⁷ Jednom riječju, iako se od retorike donekle ograđuje, naš se pisac/prevoditelj, poput sv. Augustina, njome obilato i koristi shvaćajući retoriku kao *ars praedicandi*: retorika je legitimna ako joj je cilj kršćanska istina.

Visoka retorička i stilska razina *Života sv. Katarine* svjedoči da je tekst preveden i namijenjen kulturno razvijenoj sredini koja je bila upoznata i s dosezima antičke retorike, i s vještinom komponiranja i oblikovanja zanimljiva i romaneskna štiva. Takva je već od najranijih vremena hrvatske pi-

¹⁶ Usp. LE GOFF 1982: 5.

¹⁷ Usp. CURTIUS 1971: 45-48.

smenosti i književnosti bila zadarska sredina,¹⁸ koja je već vrlo rano postala »(...) srednjovjekovni primatelj, ali i rasadnik europskih tekstova u druga dalmatinsko-hrvatska središta latinske i hrvatske knjige (...). Na vrelima te fantastične i romaneskne hagiografije, koja je okupila svece iz udaljenih krajeva, različitih sudbina, nastali su brojni zadarski tekstovi, najprije latinski, ali i hrvatski i talijanski, sačuvani od XIII. stoljeća, pisani i prepisivani osobito od XVI. do XVIII. stoljeća.« (PETROVIĆ 2000: 325). Poznato je da je skriptorij sv. Krševana u Zadru bio jedan od najpoznatijih skriptorija u našim krajevima i da se uz taj skriptorij vežu počeci humanističke književnosti u Hrvatskoj.¹⁹

Svjestan uloge retorike i dijalektike prevoditelj/adaptator hrvatske legende svoj je tekst oblikovao na instrumentariju tih dviju disciplina. Pritom isticanje motiva sedam slobodnih vještina gotovo da ima funkciju metatekstualnog, autoreferencijalnog iskaza. Naime, u legendi o aleksandrijskoj mučenici, isticanje Katarinina poznavanja sedam slobodnih vještina upućuje i na sam književni tekst, na književne postupke provedene u njemu, na piščeve namjere u uporabi retorike i dijalektike, a istodobno je taj motiv signal čitatelju da te postupke i namjere prepozna i tekst razumije u retoričkom ključu. Drugim riječima, prevoditelj/adaptator teksta izravno je posvjedočio kakvo značenje za oblikovanje teksta ima sedam slobodnih vještina te se instrumentarijem retorike i dijalektike obilato koristio u oblikovanju teksta, računajući na obrazovane recipijente. Pritom je funkcija što ju je retorika imala u antici u određenoj mjeri promijenjena, zadobila je nove zadatke: nije više samo umijeće uvjeravanja nego, još više, umijeće propovijedanja s ciljem da uvjeri u kršćansku istinu. No, istodobno, pisac/prevoditelj isticanjem od antike poznatih vještina i umijeća zahtijeva od čitatelja da tekst prihvati kao literaran, stilski dotjeran i zanatski oblikovan, kao tekst koji se neprijeporno oslanja na antičke književne vrijednosti. Izmjenjujući segmente u kojima prevladava naracija s dijaloški oblikovanim dijelovima teksta, koristeći se skladno i harmonično kroz cijeli tekst retoričkim figurama, logičkim izvodima, argumentima i silogizmima u funkciji dokazivanja kršćanske istine, prevoditelj pokazuje jasnu svijest o čvrstoj sprezi antičke retorike i teologije.

¹⁸ Visokoj književno-kulturnoj razini Zadra zacijelo su mnogo pridonijeli i dominikanci i njihovo generalno učilište, njihova briga za narodni jezik i za širenje raznih vrsta pobožnosti na narodnom jeziku. Usp. KRASIĆ 1996: 549 i dalje.

¹⁹ Usp. K(RSTI)Ć 1960: 289-290.

Po tome se *Život sv. Katarine* razlikuje od svih hrvatskih srednjovjekovnih prozних tekstova: premda neki, primjerice *Rumanac trojski* i *Aleksandrida*, svjedoče o poznavanju i kristijaniziranom prihvaćanju antičke tematike, mitologije i likova, vezu s antičkom retorikom kao relevantnim, osviještenim instrumentom ne samo uvjeravanja nego i literarnog uobličavanja teksta ne pokazuje ni jedan drugi hrvatski prozni medievalni tekst u tolikoj mjeri u kolikoj je to prisutno u legendi o aleksandrijskoj mučenici. Na taj način ne samo autor teksta nego i hrvatski prevoditelj svjedoči o svijesti da literarne dosege jednog teksta želi ostvariti na vrijednostima antike.²⁰

Zanimljiva i napeta hagiografska fabula, skladna narativna struktura, visoka retorička i kompozicijska razina teksta, prepletanje proze i stiha, koji su se u srednjovjekovlju smatrali zamjenjivima,²¹ funkcionalna uporaba motiva sedam slobodnih vještina kao motivacija Katarininih iskaza i njezine dijalektičke argumentacije u poučavanju kršćanske istine – sve to navodi na zaključak da su hrvatski tekst *Života sv. Katarine* oplahnule one vrijednosti koje je iznjedrila karolinška renesansa, odnosno razni predrenesansni pokreti i pravci, razne rane renesanse,²² a koji su posebno uočljivi na zadarskom kulturnom području.²³

III.

Lik svete Katarine i priča o njoj kao mučenici i svetici nije oživljena samo u latiničkom rukopisu s kraja 15. stoljeća i u nekim glagoljskim bre-

²⁰ U jednom dijelu teksta, na početku V. lekcije, koji je nažalost oštećen, spominju se Sibila i Vergilije. Taj dio teksta glasi: »I jimijući mi to prislavno obećan'je nam pristoje nauci mudroljuba ra, Sibille, Virgilija, i ostalih tacih.« To što je od teksta sačuvano daje naslutiti da se Katarina u svojoj argumentaciji poziva na antičke autore koji su bili poznati u srednjovjekovlju te bili tumačeni u kršćanskom duhu.

²¹ Usp. CURTIUS 1971: 156. i dalje

²² Usp. BURKE 2005: 35-69.

²³ Usp. K(RSTI)Ć 1960: 289-290. i KATIČIĆ 1999: 75-85. Zanimljivo je spomenuti da K. Krstić u zadarskom humanističkom krugu, među mnogobrojnim drugim humanistima, spominje i Zadranku Klaru Buthadei, koja se početkom 15. stoljeća spominje kao 'insignis poitissa'. Ne želim time reći da je prevoditelj legende o sv. Katarini možda bila žena, nego samo želim istaknuti podatak o učenoj ženi u zadarskom humanističkom krugu kao kulturnološki važnu činjenicu, činjenicu koja svjedoči o visokorazvijenoj humanističkoj kulturi Zadra u doba kada je tamo prevedena/prepisana, odnosno kada se tamo čitala hrvatska legenda o sv. Katarini.

vijarima.²⁴ Nastavila je aleksandrijska mučenica svoj svetački život i u proznim i u stihovanim djelima hrvatske visoke i niske, elitne i pučke književnosti, kako u djelima anonimnih autora, tako i u renomiranih pisaca i poslije srednjega vijeka, profilirana i ocrtavana na različite načine.

Sv. Katarinu na nekoliko mjesta u *Poukama za čestit život s primjerima* spominje Marko Marulić te ističe da je po njoj »mudrost Božja pobijedila mudrace ovoga svijeta«, a spominje i motiv prijenosa njezina tijela na Sinaj.²⁵ Na drugom mjestu u *Poukama* Marulić pripovijeda dio legende u kojem se Katarina spori s mudracima te kaže: »Jedna je jedina, dakle, službenica Kristova pobijedila u raspravi one što ih cijela Platonova akademija ne bi bila mogla pobijediti.«²⁶ Motiv Katarinine obučenosti u sedam slobodnih vještina u Marulića je, dakle, izostao, a Katarinina pobjeda nad učenicima tumači se tako što je bila nadahnuta Kristom kao svojim učiteljem. Marulić spominje i motiv mlijeka koje je poteklo iz njezine odrubljene šije kao dokaz bjeline i čistoće.²⁷ U poglavlju o trpeljivosti mučenica Marulić opet kao primjer navodi sv. Katarinu i opisuje brojna mučenja koja je podnosila kao i čuda koja su se s tim u vezi događala. Zanimljivo je da Marulić na tom mjestu *Institucija* spominje ime Maksencijeve žene – Faustine – te vojničkoga zapovjednika Porfirija, koji će se kao likovi s istim imenima pojaviti u Divkovićevu djelu. Stoga J. Hamm pretpostavlja da je Divković poznao Marulićeve *Pouke*, odnosno da su im predlošci za obradu legende bili identični.²⁸

Jedna prozna verzija legende pod naslovom *Život Svete Katarine, mučenice i divice Isukarstove* nalazi se u rukopisnom zborniku *Vartal* Petra Lucića iz konca 16. stoljeća.²⁹ U podnaslovu legende stoji: »stumačen po gosp. Petru Korlijanovića, a.Di. 1595.« Tekstu nedostaju dva lista. Priređivač zbornika N. Kolumbić smatra da je godina 1595. najvjerojatnije godina nastanka te proze, a za autora kaže da je to »zapravo Petar Cipiko, sin Alvisa a praunuk Koriolana Cipika, pisca kronike *O azijskom ratu*. Petar je umro

²⁴ O legendi u glagoljskim rukopisima usp. HAMM 1926/27: 3. i dalje; ŠTEFANIĆ 1969: 147.

²⁵ MARULIĆ 1986: 90.

²⁶ MARULIĆ 1986: 122.

²⁷ MARULIĆ 1986: 294.

²⁸ Usp. HAMM 1926/27: 55. i dalje.

²⁹ Tekst cijelog zbornika objavio je N. Kolumbić: LUCIĆ 1990. Tekst legende o sv. Katarini nalazi se pod brojem 126 (str. 597-615).

prije 1623, što znači da je bio Lucićev suvremenik.«³⁰ Tekst u *Vartlu* ne naslanja se na zadarski tekst, a ni na *Zlatnu legendu* J. de Voragine.³¹ Priča o sv. Katarini u *Vartlu* ispričana je vrlo opširno. Opsežan uvodni dio priče u legendi iz *Vartla* obrađuje Katarininu viziju Krista i Majke Božje, njezino obraćenje na kršćanstvo, zaruke s Isusom. Tek nakon toga uvodnoga dijela slijedi priča o Katarininu sukobu s Maksentijem, njezinu mučeništvu i svetosti. No, motiv njezina obrazovanja u ovoj je verziji priče izostao: u argumentaciji svojih religioznih shvaćanja Katarina se poziva na Bibliju, a poznavanje kršćanskih istina ne objašnjava se njezinom mudročću i obrazovanošću nego Božanskim nadahnućem, odnosno time što joj je Krist bio učiteljem. Katarininu mučenje detaljno je opisano, javlja se i motiv mljeka koje se javlja nakon njezina pogubljenja, opisana su neka čuda koja su se događala nakon njezine smrti, a opisano je i uznesenje njezina tijela na Sinaj. Fabularna težišta ove hagiografije su Katarininu djevičanstvo, mučeništvo, čudesnost, a ne njezino obrazovanje i mudrost.

U stihovanoj je verziji Katarinin život opjevan u dvjema pučkim pjesmaricama: *Korčulanskoj* i *Budljanskoj* iz 1640. god. U *Korčulanskoj pjesmarici* bratovštine svih svetih, latiničkoj zbirci crkvenih pjesama, za koju se pretpostavlja da potječe iz 14/15. stoljeća (prijepis je, najvjerojatnije, iz 18. stoljeća), legenda o sv. Katarini pisana je u osmeračkim stihovima, s rimom *aa bb cc*, a težište priče je na motivu Katarinina djevičanstva i odbijanju udaje (taj motiv ne javlja se u zadarskoj legendi) te mučeništvu.³² O njezinoj mudrosti i učenosti govori se samo na jednom mjestu u tekstu i taj motiv nema nikakva značenja ni za portretiranje Katarinina lika ni za razvoj hagiografske priče. Uokvirena u molitvu puka na početku i kraju pjesme, hagiografija je u *Korčulanskoj pjesmarici* oblikovana kao tipična pučka legenda, niskog stila, jednostavna u izričaju, bez ikakvih retoričkih figura. Stoga se sa sigurnošću može reći da njezin sastavljač nije poznao proznu zadarsku verziju legende o aleksandrijskoj svetici te da u oblikovanju legende nije težio nekim višim retoričkim, kompozicijskim, naratološkim i estetskim dosezima. Isto tako, Katarinin lik nije se u tom tekstu profilirao kao lik učene i obrazovane žene.

³⁰ LUCIĆ 1990: 810-811.

³¹ Usp. LUCIĆ 1990: 811.

³² Tekst *Korčulanske pjesmarice* objavio je, poslije V. Vuletića Vukasovića, G. Kalogjera i izdanje popratilo opširnim predgovorom i pogovorom. Usp. KALOGJERA 1998.

Katarinin lik i legenda o njoj javlja se i u dvama djelima starije hrvatske književnosti čiji su autori poznati.

U *Životu nekoliko izabranih divic*, djelu koje je napisano oko 1585, a tiskano u Rimu 1606, Faust Vrančić, posvećujući djelo redovnicama samostana sv. Salvatora, među ostalim je životima svetica obradio i legendu o sv. Katarini.³³ *Život sv. Katarine* nalazi se na drugom mjestu u legendariju, iza *Života sv. Tekle*, a pisan je lijepom prozom, u kojoj se naracija izmjenjuje s dijaloškim dijelovima. Priča u Vrančićevoj verziji hagiografije mnogim elementima podsjeća na zadarsku legendu: i ona započinje *in medias res*, pričom o Maksiminovu štovanju poganskih bogova, na što se odmah nadovezuje segment o Katarini (u tekstu Ekaterina), koja se portetira ovako:

»U to vrime biše u tomu jistomu gradu Aleksandriji jedna divica jimenom Ekaterina, bogata i od poglavita roda, mlada i u svakojakom pismu umiteljna (...)« (VRANČIĆ 1995: 7).

U jednom monologu Vrančićeva Katarina ovako se opisuje:

»Ja sam, cesare, jimenom Ekaterina, a koga sam roda, moreš znati jer je poglavit. Naučena sam u retoriki, geometriji, filozofiji i u ostalih nauci, da to sve za nišće daržim, nego služim vikuvičnjemu zaručniku mojemu Isusu Karstu, koji po Proroku rekal jest: ‘Hoću zagubiti pamet spametnih a razum razumnikov hoću odvarči.’« (VRANČIĆ 1995: 8).

Slično kao i zadarska Katarina, i Katarina šibenskoga humanista odriče se znanja, ali se ipak svojom učenošću i obrazovanjem u disputima, polemici i argumentaciji s poganskim filozofima obilato koristi.

Tijek izlaganja i kompozicija priče, motivacija događaja i portreti protagonista vrlo su slični onima u zadarskoj hagiografiji, jedino što Vrančićeva legenda opširnije donosi dijaloge među protagonistima i iznosi mnogo više motiva iz antičkog kulturnog naslijeđa (spominju se antički pisci – Diodor, Plutarh, Homer; antički bogovi – Merkur, Jupiter, Junona, Neptun, Apolon i drugi), što je i razumljivo budući da je riječ o humanistički obrazovanu piscu kao što je bio Faust Vrančić. Po svemu navedenom moglo bi se pomišljati ili da su oba teksta imala isti predložak ili da je Vrančić poznavao

³³ Vrančićevo djelo priredili su za tisak J. Bratulić, B. Glavičić, J. Lisac i M. Šokota: VRANČIĆ 1995.

tekst zadarske legende, svjedočeći da se hrvatska renesansna proza nekim obilježjima nastavljala na srednjovjekovnu.³⁴

U poznatom djelu *Nauk karstjanski za narod slovinski* (Mleci 1611) objavio je M. Divković versificiranu verziju Katarinine hagiografije, koja je objavljena i zasebno. Žanrovski bi se djelo moglo odrediti kao crkveno prikazanje,³⁵ odnosno kao osmerački dijalogizirani/dramatizirani spjev, a nosi naslov *Život Svete Katarine*.³⁶ Težište priče predstavlja motiv Katarinina djevičanstva i odbijanje da – na majčino uporno nagovaranje – izabere muža. U Divkovićevoj dramsko-narativnoj verziji, s brojnim protagonistima, obrađen je i Katarinin život prije preobraćenja na kršćanstvo, a težište priče je na djevičanstvu i svetom životu.³⁷ Samo u jednoj epizodi govori se o Katarininoj mudrosti i pobjedi nad mudracima, ali taj motiv nema nikakvih posljedica za razvoj legendarne priče. Divkovićev spjev, namijenjen prikazivanju, pisan je jednostavnim jezikom, bez mnogo ukrasa, bez antičkih motiva i reminiscencija na antičko kulturno naslijeđe, vrlo slobodno obrađuje legendu, s mnogim licima koja se ne pojavljuju ni u jednoj verziji legende. Riječ je o jednostavnom pučkom djelu nižih stilskih registara, namijenjenom neobrazovanijoj čitalačkoj ili slušalačkoj publici.

Legenda o sv. Katarini javlja se i u Gasparottijevu djelu *Cvet sveteh*, u njegovu IV. dijelu, pod nazivom *Sitek Sv. Katarine Devicze, y Muchenicze*. Na početku legende nižu se brojni primjeri kršćanske hrabrosti, a Katarina je jedna od najhrabrijih svetaca jer da je »obladala najkervoločnešega tirana«. Priča počinje od Katarinina rođenja, te se navodi da je kći Koste kralja i majke Aure. O njezinu obrazovanju pripovjedač kaže da ju otac »vu navuk

³⁴ J. Bratulić nije čuo mogućnost da je Vrančić svoj tekst oblikovao prema zadarskoj hagiografiji: »Vrančićev tekst drugačije je redakcije, a ne slaže se ni s popularnom legendom o Svetoj Katarini kako je ušla u zbornik *Legenda Aurea* Jakoba iz Varazze (Jacobus a Voragine).« BRATULIĆ 1995: 130-131.

³⁵ J. Hamm za Divkovićevo djelo kaže da je pisano po uzoru na talijanske *rapprezentazioni*, a navodi nekoliko hipoteza o izvorima Divkovićeve djela. Na istom mjestu u svojem radu iznosi hipotezu da je Divković mogao poznavati Marulićeve *Pouke*, a da je pak Marulić na legendu naišao u rukopisu Ivana s Monte Cassina te dodaje da su upravo benediktinski spomenici iz tog izvora vršili opsežan utjecaj na sve naše i talijanske redakcije legende o sv. Katarini. Usp. HAMM 1926/27: 54-55.

³⁶ U rukama sam imala zasebno izdanje hagiografije, izdane u Veneciji godine 1709. Potpun naslov tog izdanja glasi: *Život Svete Katarine složen u versi slovima slovinskoga jezika kako se vidi u nauku karstjanskomu oca fra Matija Divkovića reda svetoga Franciska a prinesena slovimi latinskimi u isti jazik od D. Antona Gladilića*.

³⁷ Usp. DUBY; PERROT 1994.

poda, polaga navade vremena onoga, vu kojem kčere (...) vu školah se vučiti morale jesu«. No, motiv sedam slobodnih vještina se ne spominje, iako se na nekoliko mjesta ističe da je aleksandrijska svetica vrlo obrazovana, primjerice, pripovjedač kaže da je »kruto razumna postala vu mudroznanstvu«, a Cesarovu reakciju na Katarinine replike o ustrojstvu svijeta i kozmosa pripovjedač će ovako komentirati: »Čujuč ova Cesar i videči Katarinu vu obličaju lepu, vu deržanju pošenu, vu razumu gluboku, vu pameti visoku, vu mudrosti razbornu, vu govorenju nepredobitnu, začudi se i zamukne.« No, Katarinina mudrost objašnjava se time da ju je primila od svojega nebeskoga zaručnika »Kristuša Jezuš«. Osim pouka koje su vrlo obilato upletene u priču, tijekom cijele legende provlači se i usporedba Katarine s Juditom. I u Gasparottijevoj legendi pojavljuje se motiv mlijeka koje umjesto krvi curi iz njezina vrata nakon što su joj odrubili glavu. Na završetku legende, nakon motiva Katarinina uznesenja na Sinaj, ispriopovijedano je nekoliko Katarininih čudesa te se opisuje njezin čudotvoran grob i ribnjak iz kojega teče čudotvorno ulje. Za Gasparottijev tekst Hamm kaže da je »kreat najraznovrsnijim citatima i interpolacijama« te da je to jedina verzija u kojoj se navode i tekstovi na koje se pisac oslanjao.³⁸

Godine 1673. izvedena je u na latinskom jeziku drama s naslovom *Sveta Katarina kako umom, znanjem i postojanošću pobjeđuje cara Maksencija* u đaćkom isusovačkom kazalištu isusovačke gimnazije u Varaždinu. Izvođači su bili isusovački đaci četiriju gramatičkih razreda. Za tu je predstavu nabavljeno dvanaest novih kulisa, zacijelo iz inozemstva. U sceneriji se ističu valovi i oblaci, a suvremenik kaže da je scenska oprema bila vrlo lijepa. Na žalost, tekst te drame nije sačuvan.³⁹

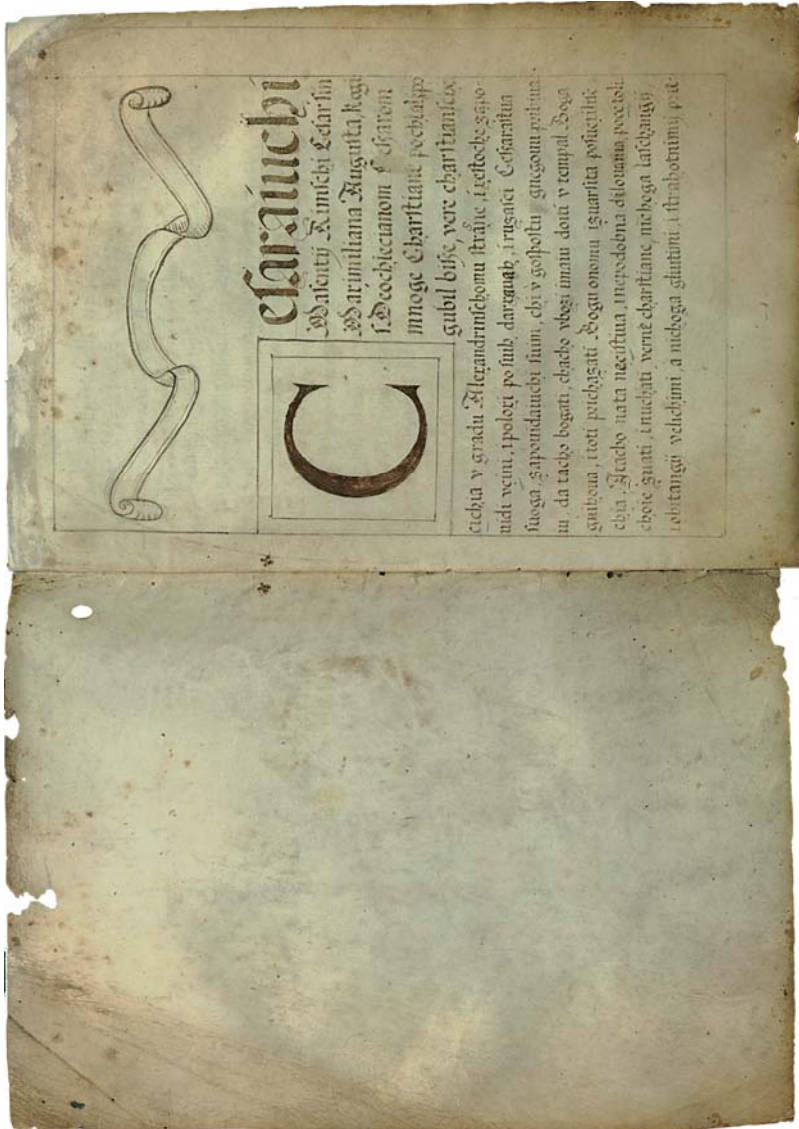
Sveta Katarina, sveta i mudra žena, nastavila je tako svoj život u hrvatskoj književnosti i dugo poslije srednjega vijeka.

Legenda o sv. Katarini zapisana u latiničkom tekstu s kraja 15. stoljeća lijep je primjer razvijene i na retorici oblikovane srednjovjekovne proze. Lik protagonistice te hagiografije jedan je od rijetkih dokaza da hrvatska srednjovjekovna kultura nije bila mizogina, kako se to često zaključuje po

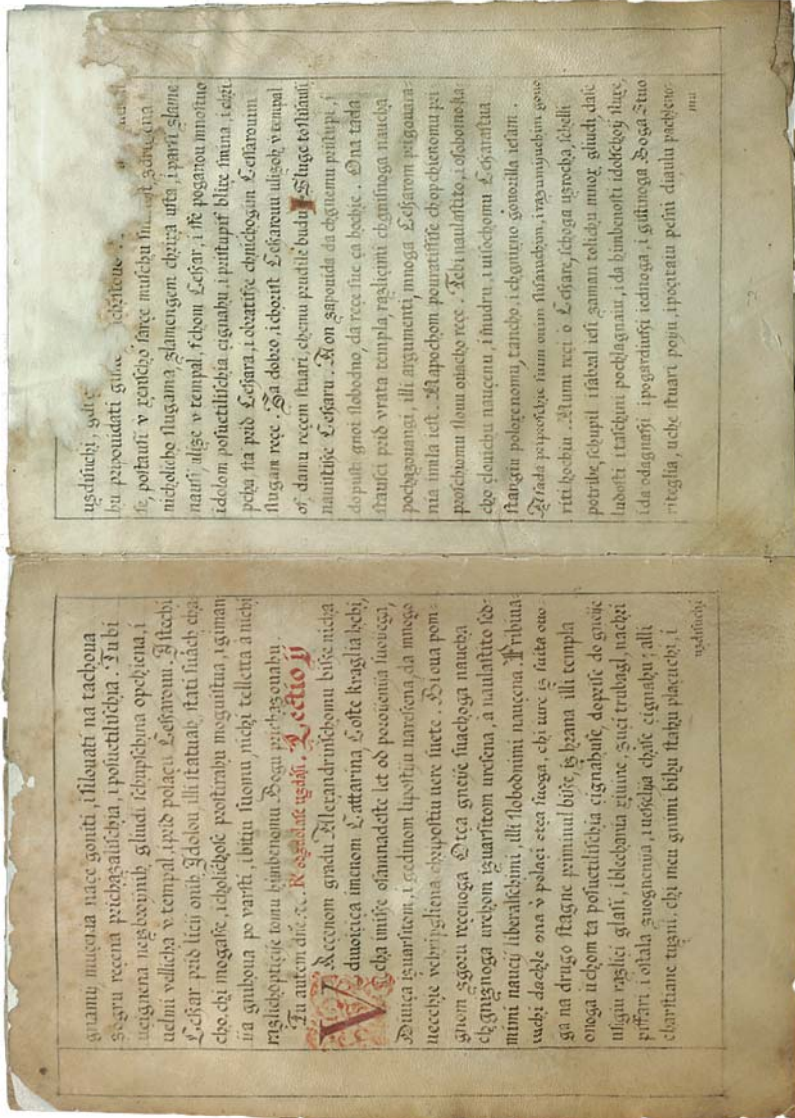
³⁸ Usp. HAMM 1926/27: 4 i 56.

³⁹ Usp. VANINO 1917.

Slika 2. Život sv. Katarine, 1. stranica rukopisa, Arhiv HAZU (I c 6)

Figure 2. *The Life of St. Catherine*, 1st page from manuscript, Arhiv HAZU (I c 6)

Slika 3. Život sv. Katarine, 2. i 3. stranica rukopisa, Arhiv HAZU (I c 6)
Figure 3. The Life of St. Catherine, 2nd and 3rd page from manuscript, Arhiv HAZU (I c 6)

nekim drugim tekstovima, nego da je, štoviše, bila sklona prihvatiti mudru, obrazovanu i učenu ženu. U tekstu je naglašen motiv sedam slobodnih vještina, što zadarskoj hagiografiji daje posebno značenje: povezujući tekst s antičkom kulturom i s antičkom retorikom, taj motiv ima i funkciju »ogoljavanja« pjesničkih postupaka u tekstu, funkciju autotematsku, metatekstualnu. Isticanjem antičkih retoričkih i poetičkih načela, legenda o sv. Katarini jedan je od rijetkih dokaza da je hrvatska srednjovjekovna književnost u nekim aspektima izrasla iz književnokulturnih vrijednosti antike.

IZVORI

- DIVKOVIĆ, M. 1709. *Život svete Katarine*. Mleci: Occhi.
- GASPAROTTI, H. 1760/61. *Czvet szveteh, ali sivlenye y chini szvetcezev ...*, IV. sv. Beč: pri Leopoldu Ivanu Kaliwoda (legenda o sv. Katarini nalazi se na str. 454-468).
- JAGIĆ, V. (priredio) 1869. *Život sv. Katarine*. *Starine JAZU*, knj. I, 216-224.
- KALOGJERA, G. 1998. *Bratimsko pjesništvo grada Korčule*. Rijeka: Hrvatsko filološko društvo (tekst legende o sv. Katarini pod naslovom *V devetu nedilju* nalazi se na str. 87-95).
- LEGENDA AUREA. Hg. J. G. Th. Graesse, Dresden/Lpzig 1846; fototipsko izdanje Osnabrück 1965.
- LEGENDA SV. KATARINE DIVICE, Arhiv HAZU, sign. *I c 6*.
- LUCIĆ, P. 1990. *Vartal*. Priredio, uvodom i bilješkama popratio te rječnik sastavio Nikica Kolumbić. Split: Književni krug.
- MARULIĆ, M. 1986. *Pouke za čestit život s primjerima*. Preveo i protumačio B. Glavičić. Zagreb: Globus.
- VRANČIĆ, F. 1995. *Život nekoliko izabranih divic*. Priredili J. Bratulić, B. Glavičić, J. Lisac i M. Šokota. Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«.
- WALSH, C. 2007. *The Cult of St. Katherine of Alexandria in Early Medieval Europe*. Hampshire-Burlington: Ashgate Publishing Limited.

LITERATURA

- BADURINA, A. (ur.). 1979. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, Kršćanska sadašnjost i Institut za povijest umjetnosti.
- BRATULIĆ, J. 1995. Faust Vrančić, književnik i hagiograf. Pogovor u VRANČIĆ, F. 1995, 123-144.
- BURKE, P. 2005. *Die europäische Renaissance: Zentren und Peripherien*. Prev. s engleskog K. Kochmann. München: Verlag C. H. Beck.

- CURTIUS, E. R. 1971. *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*. Prev. S. Markuš, s izvornikom usporedio i redigirao T. Ladan. Zagreb: Matica hrvatska.
- DUBY, G.; M. PERROT. 1994. *Storia delle donne in Occidente. 2. Il Medioevo*. A cura di Ch. Klapisch-Zuber. Roma-Bari: Editori Laterza.
- HAMM, J. 1926/27. *Legenda o sv. Katarini iz Aleksandrije u našim starim rukopisima*. Seminarski rad, u rukopisu.
- HERCIGONJA, E. 1975. *Povijest hrvatske književnosti, knj. 2, Srednjovjekovna književnost*. Zagreb: Liber i Mladost.
- HUIZINGA, J. 1964. *Jesen srednjega vijeka*. Prev. D. Perković. Zagreb: Matica hrvatska.
- JAGIĆ, V. 1948. Dvanaesterac u starijim pjesmama slavenskih (srpsko-hrvatskih) pjesnika u Dalmaciji. *Izabrani kraći spisi*. Uredio i članke sa stranih jezika preveo M. Kombol. Zagreb: Matica hrvatska, 318-337.
- KATIČIĆ, R. 1999. Korijeni i pretpostavke hrvatske renesansne književnosti. *Na kroatističkim raskrižjima*. Zagreb: Hrvatski studiji. (*Studia Croatica*, 1), 75-85.
- KOLUMBIĆ, N. 1990. Trogirski »Vartal« i njegov sastavljač Petar Lucić. *Petar Lucić, Vartal*. Split: Književni krug, 7-87.
- KRASIĆ, S. 1996. *Generalno učilište dominikanskoga reda u Zadru ili Universitas Jadertina 1396-1807*. Zadar: Filozofski fakultet.
- K(RSTI)Ć, K. 1960. Humanizam kod južnih Slavena. *Enciklopedija Jugoslavije, sv. 4, Hil-Jugos*. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 287-303.
- LE GOFF, J. 1982. *Intelektualci u srednjem vijeku*. Prev. N. Grujić. Zagreb: GZH.
- MALIĆ, D. 2004. Uvodna razmatranja. *Najstariji hrvatski latinički spomenici (do sredine 15. stoljeća)*. Priredila D. Malić, *Stari pisci hrvatski*, knj. 43. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, I-CV.
- MEYER, M.; M. M. CARRILHO; B. TIMMERMANS. 2008. *Povijest retorike od Grkâ do naših dana*. Ur. M. Meyer, s franc. prev. V. Mikšić. Zagreb: Disput.
- PETROVIĆ, I. 1977. Marijini mirakuli u hrvatskim glagoljskim zbirkama i njihovi evropski izvori. *Radovi Staroslavenskog instituta* 8. Zagreb.
- PETROVIĆ, I. 2000. Hrvatska i europska hagiografija. E. Hercigonja (ur.). *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost, sv. II: Srednji vijek i renesansa (XIII-XVI. stoljeće)*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Školska knjiga, 321-347.
- ŠTEFANIĆ, V. 1969. *Glagoljski rukopisi JA, I*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- ŠTEFANIĆ, V. i sur. (prir.) 1969. *Hrvatska književnost srednjega vijeka. Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 1. Zagreb: Zora i Matica hrvatska.
- VANINO, M. 1917. Đačko kazalište isusovačke gimnazije u Varaždinu. *Hrvatska prosvjeta IV, IX-X: 374-376, XI-XII: 423-427*.

WALSH, C. 2007. *The Cult of St. Katherine of Alexandria in Early Medieval Europe*. Hampshire-Burlington: Ashgate Publishing Limited.

S u m m a r y

SAINT CATHERINE – THE FIRST LEARNED WOMAN IN CROATIAN LITERARY CULTURE

The Life of St. Catherine, a Latinic prose legend about an Alexandrian martyr and saint, written down/transcribed at the end of the 15th century, is one of the most beautiful works of the Croatian medieval prose: it is written in a sublime style, ornamented with numerous rhetorical figures, sometimes structured as a rhythmic prose. The main character of the hagiography is St. Catherine, not only a beautiful but also an educated and learned woman who, with her knowledge, wisdom and art of rhetoric defends the Christian truth. The character of a learned woman can rarely be found in the Croatian medieval literature.

Key words: Saint Catherine, hagiography, septem artes liberales, rhetoric

Izvorni znanstveni članak

Autor: Dunja Fališevac

Filozofski fakultet

Ivana Lučića 3

HR-10000 Zagreb

Primljen: 9. IX. 2009.

Prihvaćen: 18. III. 2010.